INVENTARIZATSIYA NATIJALARI TAHLILI AXBOROTLARINI UMUMLASHTIRISH YO‘LLARI VA BOSHQARUV QARORLARI QABUL QILISHDA FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Ruziyeva Dilafruz Faxriddinovna
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti
Buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi katta o‘qituvchisi (PhD)
https://doi.org/10.5281/zenodo.20748142

Annotatsiya. *Mazkur maqolada inventarizatsiyaning korxona faoliyatidagi ahamiyati, uning buxgalteriya hisobi va ichki nazorat tizimidagi o‘rni yoritilgan. Maqolada inventarizatsiya jarayonining maqsadlari, vazifalari, tashkil etish tartibi hamda tovar-moddiy zaxiralarni boshqarishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, inventarizatsiya jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, inventarizatsiyani avtomatlashtirishning afzalliklari, zamonaviy dasturiy ta’minot texnologiyalarining qo‘llanilishi ko‘rib chiqilgan.*
Kalit so‘zlar: *Inventarizatsiya, tovar-moddiy zaxiralar, ichki nazorat, avtomatlashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, inventarizatsiya tizimi, zaxiralarni boshqarish, moliyaviy nazorat, aktivlar hisobi, inventarizatsiya operatsiyalari.*
Аннотация. *В статье освещается значение инвентаризации в деятельности предприятия, ее место в системе бухгалтерского учета и внутреннего контроля. В статье анализируются цели, задачи, порядок организации процесса инвентаризации, а также его значение в управлении товарно-материальными запасами. Также рассмотрены вопросы использования информационно-коммуникационных технологий в процессе инвентаризации, преимущества автоматизации инвентаризации, применение современных программных технологий.*
Ключевые слова: *Инвентаризация, товарно-материальные запасы, внутренний контроль, автоматизация, информационно-коммуникационные технологии, система инвентаризации, управление запасами, финансовый контроль, учет активов, операции инвентаризации.*
Abstract. *The article highlights the importance of inventory in the company's activities, its place in the accounting and internal control system. The article analyzes the goals, objectives, and organization of the inventory process, as well as its importance in inventory management. The issues of using information and communication technologies in the inventory process, the advantages of inventory automation, and the use of modern software technologies were also considered.*
Keywords: *Inventory, inventories, internal control, automation, information and communication technologies, inventory system, inventory management, financial control, asset accounting, inventory operations.*

Kirish

Jahon miqiyosida qishloq xo’jaligi korxonalarida inventarizatsiya o’tkazish va uning natijalarini tahlilini takomillashtirish bo’yicha amalga oshirilayotgan tadqiqotlar ustuvor

yo'nalishlari, avvalo, resurslarning aniq hisobini ta'minlash va ulardan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Zamonaviy ilmiy izlanishlarda raqamli texnologiyalar va geoaxborot tizimlari (GIS) asosida aktivlarni monitoring qilish, dronlar va sensorlar yordamida zaxiralarni baholash, shuningdek, big data tahlili orqali inventarizatsiya jarayonlarini avtomatlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, inventarizatsiya natijalarini iqtisodiy tahlil qilishning matematik-statistik modellarini joriy etish, xavf-xatarlarni baholash va prognoz ko'rsatkichlarini shakllantirish yo'nalishlari ham dolzarb hisoblanadi.

Inventarizatsiya korxonalar tomonidan o‘z aktivlarining mavjudligi va holatini aniq hisobga olish uchun qo‘llaniladigan keng tarqalgan ichki nazorat usulidir. Inventarizatsiyaning asosiy kamchiligi shundaki, u ko‘p vaqt talab qiladi, ammo moliyaviy hisobotning to‘g‘riligini ta'minlash uchun zarur.

Inventarizatsiya majburiy va qimmat jarayon bo‘lib, faqat zarur bo‘lganda amalga oshirilishi kerak. Xo‘jalik yurituvchi subyektlar xatlovdan o‘tkazish sanasini mustaqil ravishda belgilashga haqli, bundan xatlovdan o‘tkazish majburiy bo‘lgan ayrim hollar mustasno.

Korxona rahbari tovar-moddiy boyliklar va pul mablag‘larining to‘g‘ri va o‘z vaqtida to‘ldirilishini ta'minlash uchun javobgardir. Barcha xo‘jalik yurituvchi subyektlar qisqa vaqt ichida aktivlarning haqiqatda mavjudligini to‘liq va aniq tekshirishni ta'minlaydigan sharoitlarni yaratishlari kerak (tovarlarni qayta tortish va harakatlantirish uchun ishchi kuchi bilan ta'minlash va boshqalar).

Bosh buxgalter tegishli bo‘limlar va xizmatlar rahbarlari bilan birgalikda inventarizatsiya o‘tkazish va uning natijalarini hisobga olishning belgilangan qoidalariga rioya etilishini diqqat bilan nazorat qilishi kerak.

Inventarizatsiyaning yakuniy natijalari miqdoriy va xarajatlar ifodasiga ega. Bu natijalar taqqoslash vedomostlari orqali aniqlanadigan hujjatlashtirilgan va haqiqiy qoldiqlar o‘rtasidagi tafovutlarga asoslanadi. Biroq, bu faqat raqamlar va qo‘shimcha ma'lumotlarni to‘plash va umumlashtirish kerak.

Shu bilan birga, zaxiralarni nazorat qilishning an'anaviy usuli haqiqiy nazoratning boshqa usullari bilan to‘ldirilishi mumkin. Ba'zi hollarda bu ichki nazorat tuzilmasini mustahkamlashi va sifat jihatidan yangi ma'lumotlarni taqdim etishi mumkin. Buning uchun ko‘pincha ekspertiza, yozma tushuntirishlar olish, ma'lumotnomalar olish kabi usullardan foydalaniladi.

Demak, “ayrim buyumlar, materiallar, tovarlar yoki boshqa qimmatliklarni qayta hisoblash hisoblangan tovar-moddiy zaxiralar har qanday tashkilot uchun muhim iqtisodiy tadbir bo‘libgina qolmay, balki hisob siyosatining tarkibiy qismi hamdir”[1].

Inventarizatsiya jarayonida korxonalar barcha aktivlarining mavjudligi, holati va qiymatini tekshiradi. So‘ngra ular natijalarni hujjatlashtirib, o‘z moliyaviy ma'lumotlarining ishonchliligini ta'minlaydilar. Bu jarayon kompaniyalarga buxgalteriya qoidalariga rioya qilish va aniq hisoblarni yuritishga yordam beradi.

Bugungi biznes muhitida, tashkilotlar tomonidan tovar-moddiy zaxiralarni boshqarish xarajatlari va investitsiyalarini samarali kamaytirish maqsadida, tobora ko‘proq inventarizatsiya operatsiyalari uchinchi tomon xizmat ko‘rsatuvchilar (autsorsing) ga topshirilmoqda. Bu so‘nggi-yillarda rivojlangan umumiy tendentsiya bo‘lib, tashkilotlar samarali nazoratni ta'minlash, qaror

[1]Дубров Д. С. Инвентаризация как элемент учетной политики благотворительной организации // Актуальные вопросы экономических наук. 2010. №17-1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/inventarizatsiya-kak-element-uchetnoy-politiki-blagotvoritelnoy-organizatsii (дата обращения: 16.04.2025).

qabul qilish jarayonlarini kuzatish va amalga oshirish uchun inventarizatsiya operatsiyalari hamda zaxiralarni boshqarishni vaqti-vaqti bilan ko‘rib chiqish va nazorat qilishga e’tibor qaratishlari sharti bilan amalga oshirilmoqda. Xususan, tovar-moddiy zaxiralarni boshqarish zaxiralar harakatini, buyurtma berish vaqtini, talabni shakllantirish, ta’minot va sotish oqimlari tsikllarini o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Bularni hisobga olgan holda, “kompaniyani samarali zaxira boshqarishga yo‘naltirish uchun tovar-moddiy zaxiralarni doimiy ravishda boshqarish va tahlil qilish zarurati paydo bo‘ladi”[2].

Kompaniyadagi zaxiralarni rejalashtiruvchilar zaxiralarni boshqarish vazifasini ta’minot zanjiri logistikasi, moliya, xarid va marketing bo‘limlari bilan uzviy bog‘liq tarzda amalga oshirish mas’uliyatini o‘z zimmalariga oladilar.

Inventarizatsiya buxgalteriya hisobi usulining bir qismi sifatida, dastlabki hujjatlarda aks ettirilmagan hodisa va operatsiyalarni kuzatish hamda keyinchalik qayd etish vositasidir. Boshqacha aytganda, inventarizatsiya buxgalteriya hisobi usulining hujjatlashtirish unsuriga qo‘shimcha hisoblanadi. U nazorat vazifasini bajaradi, samarali boshqarish uchun qarorlar qabul qilishga xizmat qiluvchi ma’lumotlarni to‘plash imkonini beradi, shu bilan birga korxona mol-mulkining saqlanishiga ko‘maklashadi.

Biroq, bunday funktsiyalarning samaradorligi inventarizatsiyani rejalashtiruvchilarning bilimi, ko‘nikmalari va qobiliyatlariga, inventarizatsiyani boshqarish tizimlarining o‘ziga, shuningdek, rahbariyatning e’tibori, ishtiroki va tegishli siyosatlariga juda bog‘liq. Ammo ba’zi hollarda “tovar-moddiy zaxiralar operatsiyalarini boshqarish va nazorat qilish uchinchi tomon xizmat ko‘rsatuvchilarining vakolati va nazorati ostida bo‘ladi va tovar-moddiy zaxiralarni boshqarish guruhi nazoratida bo‘lmaydi. Bunday autsorsing operatsiyalarining ayrim jihatlari tashkilotning tovar-moddiy zaxiralarini boshqarishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan bir nechta muhim nuqtalar va sohalar mavjud. Birinchi navbatda, bularga quyidagilar kiradi: malakasiz ishchi kuchi va xodimlar, yetarlicha bo‘lmagan standart operatsion tartib-tamoyillar, o‘qitish va jarayon muvofiqligiga e’tibor bermaslik”[3].

Inventarizatsiya operatsiyalarini boshqarish jarayonga yo‘naltirilgan faoliyatdir. Har bir harakat va vazifa xodimlar tomonidan bajarilishi kerak, chunki bu yyetkazib berish muddatlari, inventarizatsiya va boshqa ko‘rsatkichlarga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, xodim o‘zining operativ vazifalarini chuqur bilishi va o‘z harakatlarining ish jarayoniga ta’sirini tushunishi juda muhimdir.

Inventarizatsiya ishlarini boshqarish murakkab jarayon bo‘lib, ehtiyotkorlik bilan rejalashtirish va amalga oshirishni talab qiladi. Har bir harakat va vazifa yyetkazib berish muddatlari, zaxiralar darajasi va boshqa parametrlarga ta’sir ko‘rsatadi. Operativ xodimlar tovar-moddiy zaxiralarning aniq hisobini yuritish va ularni o‘z vaqtida yetkazib berishni ta’minlash uchun o‘z mas’uliyatlarini va xatti-harakatlarining oqibatlarini tushunishlari muhimdir.

Masalan, tezkor xodimga muhim tarkibiy qismni joylashtirish vazifasi yuklatilganda, u uni qanday saqlashni, qaerga borishini va inventarizatsiya tizimiga qanday yuklashni bilishi muhimdir.

[2]Talatu Muhammad Barwa. Inventory Control as an Effective Decision-Making Model and Implementations for Company’s Growth. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*. Vol. 3, No. 5, 2015, pp. 465-472. doi: 10.11648/j.ijefm.20150305.18

[3]Talatu Muhammad Barwa. Inventory Control as an Effective Decision-Making Model and Implementations for Company’s Growth. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*. Vol. 3, No. 5, 2015, pp. 465-472. doi: 10.11648/j.ijefm.20150305.18

Bu ma'lumotlarning aniq va dolzarb bo'lishini ta'minlaydi, bu esa o'z navbatida noto'g'ri yozuvlar va yyetkazib berishdagi kechikishlarning oldini olishga yordam beradi.

Operativ xodimlar o'z ishlarida yo'l qo'yilgan xatolar, masalan, noto'g'ri inventarizatsiya yozuvlari yoki yetkazib berishning kechikishi qanday oqibatlarga olib kelishi mumkinligini bilishlari kerak. Ushbu oqibatlarni tushunib, tezkor xodimlar ularning oldini olish va aniq hisoblarni yuritish choralarini ko'rishlari mumkin.

Ikkinchidan, shuni ham ta'kidlash kerakki, inventarizatsiyadagi turli buyumlar bilan turlicha muomala qilish kerak. Shu nuqtai nazardan, inventarizatsiya operatorlari vazifani bajarish uchun ulardan nima kutilayotganini va buni qanday amalga oshirishni bilishlari kerak. Bundan tashqari, ular jarayonni kuzatib bormasa, qanday oqibatlarga olib kelishi mumkinligini va nima qilishlari kerakligini bilishlari kerak. Masalan, qutilar ko'rinishidagi inventarizatsiyani ochish va ichidagi alohida qutilarni skanerlash kerak bo'lishi mumkin, pallet esa pallet identifikatorini skanerlash va polning belgilangan joyiga joylashtirish kerak bo'lishi mumkin. Shuning uchun inventarizatsiya bilan shug'ullanuvchilar butun jarayonda nima qilayotganini va nima uchun bunday qilayotganini tushunish uchun o'qitilishi kerak.

Xuddi shunday, omborni boshqarish tizimlari (OBT) ancha murakkabligi bilan ajralib turadi. Shuning uchun, omborlar avtomatlashgan tizimlar orqali boshqarilganda, zaxiralarni boshqarish bo'yicha xodimlar faoliyatini nazorat qilish, avtomatlashgan tizimlar yordamida operatsiyalarni bajarish va tizimga kirish uchun zarur bo'lgan ko'nikma, bilim va qobiliyatlarni talab qiladi.

"Kompaniya qarorlarini qabul qiluvchilarga inventarizatsiyani boshqarishni qiyinlashtiradigan bir qancha omillar mavjud. Ushbu omillardan biri biznesning turli qismlarining qarama-qarshi maqsadlaridir. Ba'zi qismlar zaxiralarni ko'paytirishni, boshqalari esa kamaytirishni xohlashi mumkin, bu esa chalkashlik va qaror qabul qilishda qiyinchiliklarga olib keladi. Bundan tashqari, ko'pincha mahsulotlarga bo'lgan kelajakdagi talab haqida noaniqlik mavjud bo'lib, qachon qancha zaxiraga buyurtma berish kerakligini aniqlash qiyin. Zaxiralarni boshqarish murakkab jarayon bo'lib, bu omillarning barchasini puxta rejalashtirish va hisobga olishni talab qiladi"[4].

Bir tomondan, moliya bo'limi va mahsulot ishlab chiqaruvchilar O'zlarining yangi mahsulotlarini tarqatishni ko'paytirish uchun zaxiralar darajasini past ushlab turishni xohlashadi. Bundan tashqari, o'ta muhim masala sifatida yuqori rahbariyat o'zlarining pul oqimi likvidligini saqlab qolish uchun tovar-moddiy zaxiralar darajasini pasaytirishni xohlaydi. Biroq, bu ikkala bo'lim ham turli yondashuvlar bilan bo'lsa-da, rentabellikni oshirish bo'yicha bir xil maqsadga erishish uchun harakat qilmoqda. Tovar-moddiy zaxiralarga talab va taklifning noaniqligi va oldindan aytib bo'lmasligi natijasida yuzaga keladigan qiyinchiliklar mavjud, masalan, qisqarish, eskirish, tez buzilish, taqchillik, ta'minot zanjiridagi uzilishlar va yyetkazib beruvchilarning beqaror faoliyati. Ushbu omillar qo'rg'oshin vaqtini ta'minlash va xavfsizlik zaxirasini ta'minlash uchun bufer zaxirasini saqlash zarurligiga hissa qo'shadi.

Biroq talab tomonida yangi tovarlar va innovatsiyalar, umumiy iqtisodiy muhit, mavsumiy sotuv trafigi va boshqa tovarlar bo'yicha yuqori sotuv hajmi tashkilotni aralash yondashuvga o'tishga majbur qiladi. Kompaniya ishlab chiqaruvchilari va distribyutorlari uchun bu omillar minglab sotish uchun mo'ljallangan tovarlar bir nechta omborlarda va bir nechta joylarda joylashgan bo'lsa, juda murakkab bo'lishi mumkin. "Ushbu murakkabliklarga qaramay, zaxiralarni boshqarish va nazorat

[4] Barwa T. M. Inventory control as an effective decision-making model and implementations for company's growth //International journal of economics, finance and management sciences. – 2015. – T. 3. – №. 5. – C. 465-472.

qilish hali ham mumkin bo‘lgan minimal zaxira miqdorini saqlash va mijozlarning turli ehtiyojlarini qondirish o‘rtasidagi nozik chiziqni ifodalaydi”[5].

Bu jarayon tovar-moddiy zaxiralarni nazorat qilishning fizik jihati bilan bog‘liq. U tovarlarni saqlash, harakatlantirish va qabul qilish, shuningdek, korxonaning tovar-moddiy zaxiralarini umumiy jismoniy boshqarishni o‘z ichiga oladi. Zaxiralarni boshqarishning ushbu jihati yirik va o‘rta kompaniyalarda keng qo‘llaniladi, bu yerda jo‘natmalar kuniga bir necha marta jo‘naydi va keladi. Tovar-moddiy zaxiralarni saqlash birliklarini to‘plamlarni qayta o‘rash, jo‘natish va shtrixli kodlash tovar-moddiy zaxiralarni jismoniy nazorat qilishning barcha jihatlari hisoblanadi. Bundan tashqari, ushbu jarayon ma’lumotlarni kiritish va uni kundalik boshqarish mas’uliyatini ham o‘z ichiga oladi.

“Korxona oladigan va jo‘natadigan barcha mahsulotlar ERP tizimlari orqali kuzatib boriladi. Ushbu ma’lumotlarni o‘z vaqtida va to‘g‘ri hisobga olish juda muhimdir”[6]. Bundan tashqari, tovar-moddiy zaxiralar menejerlari muntazam ravishda jismoniy inventarizatsiya o‘tkazadilar yoki qat’iy tsikllarni hisoblash jadvaliga rioya qiladilar. Bu kompaniyalarga zaxiralar miqdori va joylashuvining kompyuterlashtirilgan yozuvlari haqiqiy zaxiralarga mos kelishini qo‘lda tekshirish imkonini beradi.

Ko‘rib chiqilgan va tahlil qilingan adabiyotlarga asoslanib, tovar-moddiy zaxiralarni boshqarish va nazorat qilish murakkab va qiyin vazifa bo‘lsa-da, yuqori rahbariyatning xarajatlarni kamaytirish va mijozlarning qoniqishini oshirish bo‘yicha bosimi tovar-moddiy zaxiralar menejerlarini ilg‘or va murakkab tovar-moddiy zaxiralar va inventarizatsiyani boshqarish tizimlarini qabul qilish va joriy etishga undamoqda. Ushbu tizimlar ularga zaxiralarni nazorat qilish bo‘yicha qarorlar qabul qilish jarayonida yuqori zaxira xarajatlariga olib keladigan omillarni kamaytirishga yordam beradi.

Zamonaviy jamiyatda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari muhim rol o‘ynaydi va ular davlat tomonidan faol ravishda rag‘batlantiriladi hamda qo‘llab-quvvatlanadi.

“Boshqa ilmiy-texnik yutuqlarga nisbatan, informatika va hisoblash texnologiyalari inson faoliyatining har bir sohasida turli darajada qo‘llaniladi, bu esa texnikaning jadal rivojlanishiga hissa qo‘shmoqda. Hozirgi sharoitda har qanday korxonaning ishlab chiqarish va xo‘jalik faoliyati axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) bilan chambarchas bog‘liq. Buxgalteriya hisobida AKT samaradorlikni oshirish, mehnat sarfini kamaytirish va ko‘plab faoliyat turlarini (ishlab chiqarish, qurilish, xizmat ko‘rsatish, tibbiyot va boshqa xo‘jalik yurituvchi subyektlar) amalga oshirishda axborotdan foydalanish jarayonini takomillashtirish uchun qo‘llaniladi. Bugungi kunda jadal rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobini AKTsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Shuni ta’kidlash joizki, buxgalteriya hisobi tizimining faol rivojlanishi va doimiy takomillashuvi axborot texnologiyalarini rivojlantirishni taqozo etadi”[7].

Qishloq xo‘jaligi faoliyati sohasidagi qonunchilikning doimiy ravishda o‘zgarib turishi sharoitida buxgalterlardan zudlik bilan munosabat bildirish va buxgalteriya hisobini qonunchilik talablariga muvofiq tuzish talab etiladi. Shuning uchun bugungi kunda ko‘plab qishloq xo‘jaligi tashkilotlari bir qator muammolarga duch kelmoqda, jumladan:

- Top-menejerlar va o‘rta bo‘g‘in mutaxassislarining malakasi pastligi;

[5] Lee C. C. Two-warehouse inventory model with deterioration under FIFO dispatching policy //European Journal of Operational Research. – 2006. – T. 174. – №. 2. – C. 861-873.

[6] Barwa T. M. Inventory control as an effective decision-making model and implementations for company’s growth //International journal of economics, finance and management sciences. – 2015. – T. 3. – №. 5. – C. 465-472.

[7] Губачев В. А. и др. Анализ использования цифровых технологий управления на предприятиях сельского хозяйства. – 2023.

- korxonalar faoliyati uchun dasturiy mahsulotlarni noto‘g‘ri tanlash;

- tezkor ma’lumotlarni olishni qiyinlashtiradigan qonunchilikdagi o‘zgarishlarga sekin munosabat bildirish va eski qoidalar bo‘yicha hisob yuritish yoki katta hajmdagi ma’lumotlarni qo‘lda kiritish;

- tashkilotning tarkibiy bo‘linmalari o‘rtasida buxgalteriya hisobining tarqoqligi va turli dasturiy mahsulotlar bo‘yicha xizmat ko‘rsatish, bu unifikatsiyaga to‘sqinlik qiladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tasniflash buxgalteriya hisobini tashkil etishning dolzarb vazifasidir. Ko‘plab manbalar uning turli xil variantlarini ko‘rib chiqadi. Buxgalteriya hisobi biznesning poydevori bo‘lib, kompaniya moliyaviy farovonligi uni yuritishning to‘g‘riligiga bog‘liq.

Klassik buxgalteriya hisobi buxgalterlardan murakkab va mashaqqatli mehnat talab qiladi. Ular muntazam ravishda turli operatsiyalarni bajaradilar, bir xil ketma-ketlik va hisoblash tartiblarini takrorlaydilar, turli xil hujjatlar, registrlar, jurnallar va hisobotlarni tayyorlaydilar. Axborot texnologiyalari qo‘l mehnatini avtomatlashtirilgan mehnat bilan almashtirish imkonini beradi. Hozirda buxgalterlardan axborotni kiritish va qayta ishlash operatorlari sifatida emas, balki ko‘proq tahlilchi va nazoratchi sifatida foydalanilmoqda.

Albatta, dasturiy ta’minot bosh buxgalterning o‘rnini bosa olmaydi. Lekin hisobdagi barcha matematik xatolarni topib, ularni bartaraf etish hisobiga ularning ish vaqtini tejash mumkin. Shuningdek, u korxonaning hozirgi moliyaviy ahvoli va uning istiqbolini baholay oladi. Dasturiy ta’minot tez-tez o‘zgarib turadigan qonunchilikni o‘rganishi va funksiyalarni boshqarish uchun vaqt ajratishi mumkin.Agar buxgalteriya hisobida uchrashi mumkin bo‘lgan xatoliklarni ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, ular quyidagi sabablarga ko‘ra yo‘l qo‘yilishi mumkin:

- e’tiborsizlik tufayli (masalan, arifmetik xatolar);

- tajriba va mahoratning yo‘qligi sababli (kadrlar bilan bog‘liq muammolar);

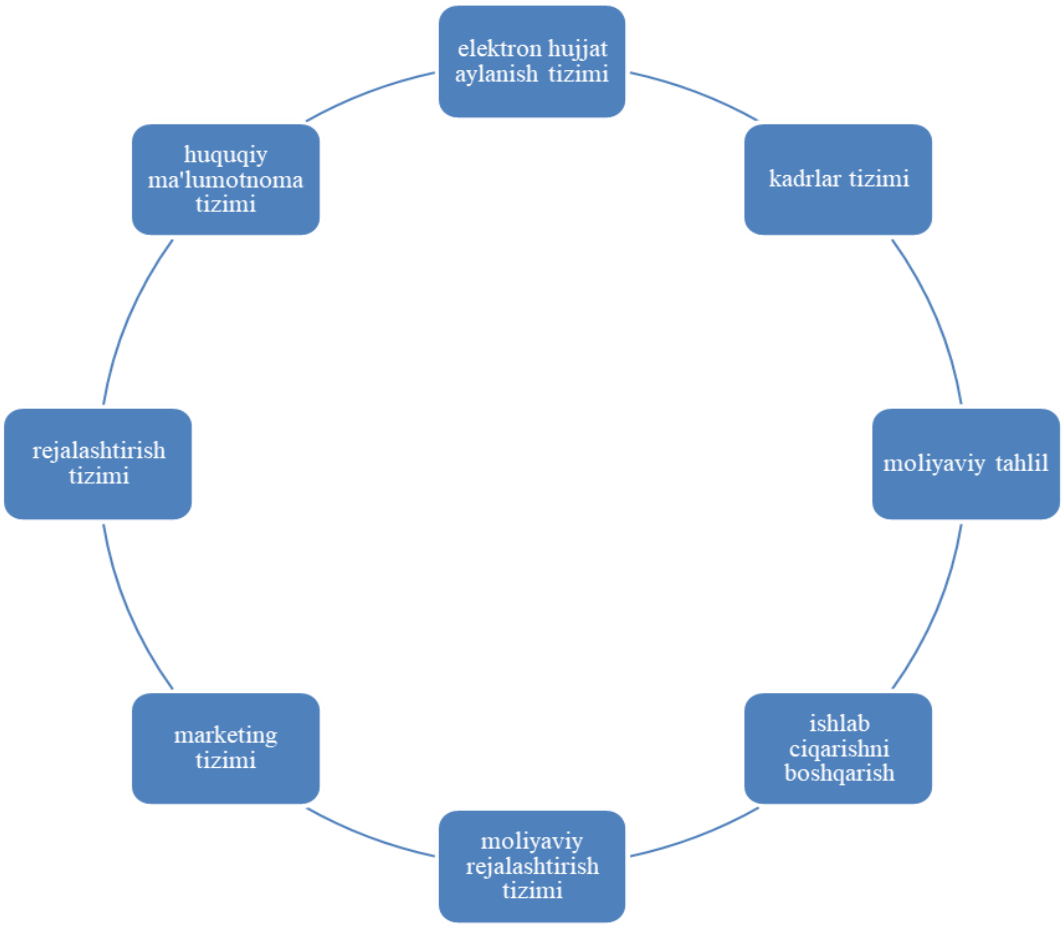
- qasddan noqonuniy harakatlar tufayli.

“E’tiborsizlik tufayli sodir etilgan xatolar axborotni qayta ishlash bo‘yicha maxsus buxgalteriya dasturlarini kiritish orqali bartaraf etilishi mumkin, albatta, xatolarni 100% bilan yo‘q qilib bo‘lmaydi, ammo katta ehtimol bilan bo‘lishi mumkin.

Garchi dunyoda buxgalterlar uchun mingdan ortiq dasturiy ta’minot mavjud bo‘lsada, buxgalterlar va tadbirkorlar bugungi iqtisodiyot sharoitlari uchun mos keladigan, mamlakatda ishlab chiqilgan paketlarni, buxgalteriya hisobini tartibga soladigan qonunchilik o‘zgarishi variantlarini va mahalliy ishlab chiqaruvchilarda foydalanish imkoniyatlarini afzal ko‘radi”[8].

Sifatli va tizimli buxgalteriya hisobi avtomatlashtirishi korxonani samarali boshqarishning asosini tashkil etadi.

[8] Конева М. В. Использование информационных и коммуникационных технологий в бухгалтерском учете строительных компаний //Естественно-гуманитарные исследования. – 2020. – №. 3 (29). – С. 444-450.

3.6-rasm. Buxgalteriya hisobi tizimida axborot[9]

To‘g‘ri ishlov berilgan, tizimlashtirilgan va tuzilmali axborot tashkilotni samarali boshqarish kafolatidir. Aksincha, aniq va ishonchli ma’lumotlarning yetishmasligi noto‘g‘ri qarorlar qabul qilinishiga va ehtimol, jiddiy yo‘qotishlarga olib kelishi mumkin.

Uzoq vaqt davomida axborot xavfsizligini ta’minlash muammosi mavjud edi.

Axborot xavfsizligi - bu maxfiy ma’lumotlarni himoya qilish bo‘yicha turli chora-tadbirlar o‘rganiladigan, ishlab chiqiladigan va amalga oshiriladigan faoliyat sohasi hisoblanadi.

Buxgalteriya hisobi tizimi jadal rivojlanmoqda va doimiy ravishda takomillashmoqda. Buxgalter qo‘l mehnatiga murojaat qilmasdan imkon qadar tezroq ma’lumot olish imkoniyatiga ega. “Dasturiy mahsulotlarda ma’lumotlarni guruhlash tartibi qo‘lda bajariladigan usullardan shunisi bilan farqlanadiki, bir xil ma’lumotlar turli hisobot shakllarida bir necha marta aks ettirilishi mumkin, bu esa hisob-kitob jarayonini soddalashtirish va sezilarli darajada tezlashtirishga yordam beradi”[10].

Zamonaviy korxonaning muvaffaqiyati, eng avvalo, boshqaruv hisobi uchun mustahkam “poydevor” yarata olishiga bog‘liq. Bunday poydevorning asosi sifatida sifatli shakllantirilgan buxgalteriya axborot tizimi xizmat qiladi. Chunki barcha amaliy xo‘jalik operatsiyalari va moliyaviy ko‘rsatkichlar aynan buxgalteriya tizimida aks ettiriladi. Boshqaruv hisobi esa bu ma’lumotlarga tayanadi, ularga rejalashtirilgan ko‘rsatkichlarni qo‘shadi va tahlil uchun asos yaratadi.

Sifatli buxgalteriya axborot tizimi quyidagi mezonlarga javob berishi lozim:

[9] Muallif ishlanmasi.

[10] Конева М. В. Использование информационных и коммуникационных технологий в бухгалтерском учете строительных компаний //Естественно-гуманитарные исследования. – 2020. – №. 3 (29). – С. 444-450.

Rejalashtirish va hisobot ko‘rsatkichlarini shakllantirish uchun puxta ishlab chiqilgan uslubiy asosga ega bo‘lishi;

Xo‘jalik jarayonlari va operatsiyalarining maksimal darajada avtomatlashtirilganligi;

Hisob ma’lumotlari va ularning asosidagi axborotlarning ishonchliligi;

Hisob operatsiyalarining bajarilish tezligi va o‘z vaqtida yangilanib borilishi;

Umuman buxgalteriya hisobining tashkil etilish darajasi va samaradorligi.

Ushbu omillar muvaffaqiyatli boshqaruv hisobi tizimini shakllantirish, samarali qarorlar qabul qilish va korxona faoliyatini barqaror olib borishda muhim ahamiyatga ega.

Buxgalteriya hisobini avtomatlashtirishning eng muhim tomoni tegishli dasturiy yechimni tanlashdir. Texnikaning jadal rivojlanishi bilan buxgalteriya hisobi sohasida jarayonlarni avtomatlashtirishga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Buning natijasida ko‘plab buxgalteriya dasturlari ishlab chiqildi va to‘yingan bozor paydo bo‘ldi.

Lekin buxgalteriya hisobini avtomatlashtirishni joriy etish bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Yaxshi dasturni tanlashning o‘zi yetarli emas, balki barcha biznes-jarayonlarni tashkil etish va optimallashtirish zarur. Buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish qimmatga tushadigan, ko‘p vaqt talab qiladigan, murakkab ish bo‘lib, u hech qachon tugamaydi, chunki doimo yangi jarayonlar paydo bo‘lib turadi. Barcha foydalanuvchilarning talablariga to‘liq javob beradigan dasturni yaratish deyarli mumkin emas. Dasturlar amal qiladigan muhit va ular bajarishi lozim bo‘lgan talablar doimo o‘zgarib turadi.

Avtomatlashtirishda eng muhimi vaqt tejalishi aniq. Bu avtomatlashtirilgan inventarizatsiya jarayonining asosiy va eng muhim afzalligidir. Inventarizatsiya jarayonini avtomatlashtirishning boshqa ijobiy jihatlariga quyidagilar kiradi:

Tovar-moddiy zaxiralar va mulkni boshqarishning boshqa vazifalari uchun mehnat xarajatlarini minimallashtirish.

Mulkni yo‘qotish yoki o‘g‘irlash xavfini kamaytirish.

Mol-mulkning yaroqlilik muddatini O‘z vaqtida aniqlash.

Asosiy vositalar va tovar-moddiy zaxiralar ustidan tezkor nazoratni takomillashtirish.

Asosiy vositalarni qabul qilish yoki tasarruf etishda yo‘l qo‘yilgan xatolarni bartaraf etish.

Mas’ul shaxslar tomonidan moliyaviy suiiste’molliklarni aniqlash.

Analitik va sintetik hisobda hujjatlarning to‘g‘riligini tekshirish.

Qo‘shimcha mulkiy ma’lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish.

Tovar-moddiy zaxiralarni boshqarishni avtomatlashtirish monitoring bilan bog‘liq xarajatlarni kamaytirishi yoki iqtisodiy foyda miqdoriga ta’sir ko‘rsatadigan audit jarayonining xususiyatini o‘zgartirishi mumkin. Shuning uchun avtomatlashtirilgan inventarizatsiya tizimini joriy etishning ta’sirini ikki toifaga bo‘lish mumkin: miqdoriy va miqdoriy bo‘lmagan.

Agar biz axborot tizimini joriy etishning maqsadga muvofiqligini baholashda faqat investitsiyalarning rentabelligiga tayanadigan bo‘lsak, biz nazorat va audit jarayonlarini takomillashtirish maqsadini buzish yoki yo‘qotish xavfi ostida qolamiz.

Asosiy vositalar va moddiy boyliklar harakatini tezkor nazorat qilish darajasini oshirish, analitik va sintetik hisobda ma’lumotlarni qayd etishdagi noaniqliklarni aniqlash, inventarizatsiya o‘tkazishda ma’lumotlarni qayta ishlash aniqligi va tezkorligini oshirish, aktivlar foydali xizmat muddatining tugashini o‘z vaqtida aniqlash kabi maqsadlarga erishish uchun sarflangan xarajatlarni aniq miqdoriy baholash mumkin emas. Ta’sirni inventarizatsiya xarajatlarini qo‘lda va avtomatlashtirilgan tarzda taqqoslash orqali hisoblash mumkin.

Umuman olganda, nazorat-taftish faoliyati bilan bog‘liq xarajatlar ichki auditorlar, auditorlar, nazoratchilar mehnatiga haq to‘lash xarajatlari va ularning ishini axborot bilan ta’minlash xarajatlarini o‘z ichiga oladi.

Tovar-moddiy zaxiralar uchun mehnat xarajatlarini hisoblash uchun tovar-moddiy zaxiralarga sarflangan umumiy soatlarni ular ustida ishlayotgan odamlar soniga va har bir xodimning soatbay ish haqiga ko‘paytirish kerak. Avtomatlashtirilgan inventarizatsiya tizimida asbob-uskunalar va dasturiy ta’minot narxi, shuningdek, tizimni joriy etish hisobiga xarajatlar ham oshadi. Biroq, qo‘l soatlari soni sezilarli darajada kamayadi, bu avtomatlashtirishning asosiy afzalligi bo‘ladi. Zamonaviy inventarizatsiya texnologiyasining asosiy g‘oyasi ma’lumotlar bazasida elementlarni kuzatish va qayd etish uchun shtrix-kodlardan foydalanishdir.

Respublikada tobora ko‘proq korxonalar samarali va aniq inventarizatsiya o‘tkazishga intilayotganligi sababli, inventarizatsiyani boshqarishning zamonaviy texnologiyasini qo‘llash tobora kuchayib bormoqda. Avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish inventarizatsiya jarayonida ma’lumotlarni qayta ishlash aniqligi va tezligini oshiradi, inson xatosi xavfini kamaytiradi va buxgalteriya hisobi jarayonlarining ishonchliligini oshiradi.

Xulosa

Qishloq xo‘jaligi korxonalarining samarali faoliyati bevosita ularning moliyaviy ko‘rsatkichlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu ko‘rsatkichlar korxona faoliyati natijasida shakllangan muhim iqtisodiy mezonlar hisoblanadi.

Moliyaviy natijalar korxonaning daromadliligini, moliyaviy barqarorligini va investitsiyaviy jozibadorligini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, sof foyda, rentabellik koeffitsiyentlari, aktivlardan foydalanish samaradorligi, O‘zlik kapital rentabelligi kabi ko‘rsatkichlar korxona moliyaviy natijalarining asosiy indikatorlari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Дубров Д. С. Инвентаризация как элемент учетной политики благотворительной организации // Актуальные вопросы экономических наук. 2010. №17-1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/inventarizatsiya-kak-element-uchetnoy-politiki-blagotvoritelnoy-organizatsii (дата обращения: 16.04.2025).
2. 2.Talatu Muhammad Barwa. Inventory Control as an Effective Decision-Making Model and Implementations for Company’s Growth. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*. Vol. 3, No. 5, 2015, pp. 465-472. doi: 10.11648/j.ijefm.20150305.18
3. 3.Talatu Muhammad Barwa. Inventory Control as an Effective Decision-Making Model and Implementations for Company’s Growth. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*. Vol. 3, No. 5, 2015, pp. 465-472. doi: 10.11648/j.ijefm.20150305.18
4. 4.Barwa T. M. Inventory control as an effective decision-making model and implementations for company’s growth //International journal of economics, finance and management sciences. – 2015. – Т. 3. – №. 5. – С. 465-472.
5. 5.Lee C. C. Two-warehouse inventory model with deterioration under FIFO dispatching policy //European Journal of Operational Research. – 2006. – Т. 174. – №. 2. – С. 861-873.
6. 6.Barwa T. M. Inventory control as an effective decision-making model and implementations for company’s growth //International journal of economics, finance and management sciences. – 2015. – Т. 3. – №. 5. – С. 465-472.

7. 7.Губачев В. А. и др. Анализ использования цифровых технологий управления на предприятиях сельского хозяйства. – 2023.
8. 8.Конева М. В. Использование информационных и коммуникационных технологий в бухгалтерском учете строительных компаний //Естественно-гуманитарные исследования. – 2020. – №. 3 (29). – С. 444-450.
9. 9.Конева М. В. Использование информационных и коммуникационных технологий в бухгалтерском учете строительных компаний //Естественно-гуманитарные исследования. – 2020. – №. 3 (29). – С. 444-450.
10. Methodological Approaches to The Inventory Process at An Agricultural Enterprise Based on The Generalization of Foreign and Domestic Practice Academic Journal of Digital Economics and Stability 2025, 38(2), 430-437 https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/
11. Qishloq xo'jaligi korxonalarida inventarizasiya o'tkazishning nazariy asoslari
12. "Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil ilmiy elektron jurnal" UO'K: 657.371.1; www.e-itt.uz 10 soni oktyabr 2024-yil 183-196 b.
13. Improving inventory and financial analysis of its results in agricultural clusters Best journal of innovation in science, research and development ISSN: 2835-3579 Volume:03 Issue:02|2024. 330-334 betlar.
14. Characteristics of inventory of basic equipment in agrocluster International scientific e-conference "Problems and prospects of digital transformation economies in the conditions of deepening integration processes of developing countries"- Kraków, Poland 7th february., 2024. 37-41 p.
15. Qishloq xo'jaligi korxonalarida tayyor mahsulotlar inventarizatsiyasi natijalarini buxgalteriya hisobida aks ettirish xususiyatlari "Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi" ilmiy jurnali 2024, 4 (Maxsus son), 334-343. Vol. 4 Special Issue | pp. 334-343 | ISSN: 2181-1865